

## ՂԱՍԱԽՍՍՈՒԹԻՒՆՔ

### ՄԻՒՌՆՈՐ ՀՆԷՔԻ ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ ՅՈՒՑԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Սուրբ միություն օրհնության շրջանին, երուսաղեմյան այցելողներու խումբին մեջ էր երիտասարդներն Սարո Նազգաշեան, որ վիտե շարժանկարի առաջին Միությունների արարողությունը:

1991 Հոկտեմբեր 19, Շաբաթ գիշեր ժամը 7.30-ին երուսաղեմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի փոքր սրահին մեջ երուսաղեմի հայ հասարակության ցուցադրուեցաւ Սուրբ Էջմիածնի մէջ օրհնուած միություն արարողութեան այդ շարժանկարը:

Այս առիթով Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Թորգոմ Արք. Մանուկեան, իր բացատրական խօսքին մէջ տեղեկութիւններ տուաւ դէպի Գամատա, Միացեալ Նահանգներ եւ Հայաստան կատարած այցելութեան մասին:—

Կուզէի կարճ տեղեկութիւններ տալ այն մամբողջութեան մասին որ կատարեցի, ընկերակցութեամբ Գեր. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի: Սեպտ. 5-էն մինչեւ 23 գտնուեցայ Գամատա, Գալիֆորնիա եւ Նիւ Եօքք, իսկ Սեպտ. 24-էն Հոկտ. 6 Հայաստան: Այս մամբողջութիւնը երկու մպատակ ունէր: Մէկը այն որ, հարիրամեակն էր Ամերիկայի մէջ հաստատուած Հայաստանեայց եկեղեցիին եւ Ամերիկահայ թեմին: 1891 թուականին Worcester քաղաքին մէջ առաջին Հայ եկեղեցին շինուեցաւ եւ օծուեցաւ Յունուար 18-ին: Այն ատեն ալ Յունուար 18-ին էր Ծնունդը մեր հայկական հիմնադրին համաձայն: Երկրորդ մպատակն էր մեր ժողովուրդին վստահութիւնը վերահաստատել հանդէպ հայ երուսաղեմի, ծանօթացնելով մեր ներկայ կացութիւնը եւ կարիքները:

Երրորդ կէտ մըն ալ: Կոչ ուղղեցի ամէն տեղ որ Հայերը պէտք է երուսաղեմ ուխտի գան: Ասիկա որոշ մպատակ մը ունի: Գիտենք թէ մեր թիւը որքան մուգղեր է երուսաղեմի մէջ, եւ Հայերուն ներկայութիւնը կարծես անզգալի է: Եւ այս յայտնի կ'ընէ մամանող երբ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ մենք մեր արարողութիւնները կ'ունենանք, թափօր կը դառնանք: Մեր իրաւունքն է Քրիստոսի Գերեզմանին շուրջը թափօր դարձած ատեն տարածութեան կէտը գրաւելու, որովհետեւ միւս կէսին մէկ քառորդը պէտք է Ասորիները գրաւեն, միւս քառորդը՝ Ղպտիները: Մինչդեռ հիմա այնպէս կ'երեւայ որ ամենք աւելի շատ են քան թէ Հայերը: Ամենք իրենց ժողովուրդով աւելի շատ ներկայ են քան թէ Հայերը: Քրիստոնեաներուն ընդհանուր ներկայութիւնն ալ մուգղեր է Ս. Երկրին մէջ: Միւս Պատրիարքներն ու կրօնապետներն ալ, իրենց ժողովուրդին կը թելադրեն եւ պիտի թելադրեն որ Քրիստոնեաները ուխտի գան երուսաղեմ եւ երուսաղեմի մէջ Քրիստոնեաներուն ներկայութիւնը, շարժումը, զգալի դառնայ: Մեր վանքին առջեւն ամենող փողոցը կ'առաջնորդէ դէպի "լացի պատ": Մենք կը տեսնենք ու կը լսենք, խումբերու անցքը, անոնց երգը, անոնց պոռչուիքը: Ամենք բոլորն ալ Քրիստոնեաներ չեն: Քրիստոնեաները պէտք է զգալի դարձնեն իրենց ներկայութիւնը Ս. Երկրին մէջ:

Կուզէի մի քանի յատուկ երեւոյթներ մատնանշել այդ մամբողջութեան հետ կապուած: Մէկը այն էր որ, Գամատայի, Գալիֆորնիոյ եւ ՆիւԵօքքի շրջանի Արեւելեան, Արեւմտեան եւ Գամատահայ եկեղեցւոյ թեմերու առաջնորդները իրենց թեմական խորհուրդներով ամբողջ մամբողջութիւնը, այցելութիւնը կազմակերպած էին, եւ պէտք է ըսել շատ խիտ ժամանակացոյցով: Սեպտ. 5-ին Թորոնթօ հասանք: Հիմզաբքի, Ուրբաթ, Շաբաթ, Կիրակի, Թորոնթօ էինք: Եւ ամէն տեղ ժամանակացոյցը նոյնն էր: Օտար եկեղեցւոյ պետերուն հետ տեսնուիլ, ecumenic շրջանակի եւ ժողովի մէջ խօսիլ, մեր եկեղեցւոյ համայնքներուն եւ կազմակերպութիւններուն հետ ըլլալ, պատարագ ընել, ճաշկերպութիւն, ժողովներ ունենալ: Երկուշաբթի Մոնթրէալ պիտի երթայինք օդամուկ: Օդակայան գացինք ժամը 12-ին թռիչք առնելու համար, յամկարծ յայտարարուեցաւ որ գործադուլի պատճառով օդամու չկայ: Եւ Մոնթրէալի մէջ ժամը 1-ին պիտի սպասէին մեզի: 3ովման Սրբազան ամիջապա կարգադրութիւն մը ըրաւ եւ ինքնաշարժ մը վարձեց: Ժամը 5.30-ին Մոնթրէալ հասանք: Պէտք է երեւակայել որ ինչպէ՞ս վարեց: Եւ ժամը 6-ին համար իրաւ ալ ecumenic համդիպում եւ պաշտամունք կարգադրուած էր:



Զորեքշաբթի Սեպտ. 11-ին դեպի Լոս Անճելոս թռիչք առինք: Հիմզաբթի թղթակիցներու հետ համդիպում մը կար: Ուրբաթ առաւօտ Ֆրեզնո օդանավ զացինք եւ ամբողջ օրը Ֆրեզնոյի Հայութեան հետ էինք միմէն կէս գիշեր: Շաբաթ առաւօտ Ֆրեզնոյէն Սան Ֆրանսիսքո մոյպէս Հայերու եւ օտարներու հետ էինք: Կիրակի առաւօտ ժամը 6-ին պէտք էր արթննալիմք որ թռիչքը առնէինք Լոս Անճելոս նրբալու, որովհետեւ ժամը 9-ին ժամերգութիւնը պիտի սկսէր Լոս Անճելոսի մէջ: Եւ ես զարմացայ որ ինչ համարակութիւն է կարծել թէ ամէն բան տեղը տեղիմ պիտի հասնի: Եւ եղաւ սակայն: Պատարագը, ճաշկերոյթը, Երուսաղէմի մասիմ վիտօ ժապաւէմի ցուցադրութիւն, ելմ.: Երկուշաբթի Հայ ամեմօրեայ դպրոցներ այցելեցինք Լոս Անճելոսի մէջ:

Երեքշաբթի, Սեպտ. 17-ին դեպի Նիւ Եորք: Լսած էի որ Նիւ Եորքի մէջ մահացեր էր Գրիգոր Զօհրապի աղջիկը՝ Տոլորիս Զօհրապը, որ 96 տարեկան տիկին մըն էր եւ ամբողջովն տեղի ունեցաւ Զորեքշաբթի օր եւ ամբողջ տասնակցեցայ: Տոլորիս Զօհրապը, իբրեւ դուստրը մահատակ Գրիգոր Զօհրապի մեզի համար կարելոր ամն մըն էր իր հօրը յիշատակներով: Եւ ինք մոյմ ատնմ շատ լուռ բարերար մը: Արդէն Երուսաղէմի ի մպաստ 500,000 տոլարի իր մուէրը տուած է: Նիւ Եորքի Առաջնորդարանի Տեղեկատու դիւանը հաստատուեցաւ իր մէկ միլիոն տոլար մուէրով: Ուսանողներու համար հիմնադրամ մը հաստատած էր Columbia համալսարանիմ մէջ: Շատ խելացի, իմաստուն եւ զարգացած կիմ մըն էր: Լեզուներ գիտէր եւ լաւ: Գերմաներէն, Ֆրանսերէն, Ռուսերէն, Իտալերէն, Անգլերէն, եւ ընթերցող եղած է գրականութեան: Եւ մարդը չափող ու սրամիտ: Կը զգար թէ ո՞ր, ինչո՞ր համար իրեմ կը մօտեմար: Ուսանողներու հիմնադրամը հաստատած է որովհետեւ կ'ըսէր. "Եթէ մեր ազգը իրապէս ազգ պիտի ըլլայ եւ սերունդ պիտի մեծցնէ, միայն ուսում առած եւ լաւագոյն ուսում առած իր զաւակներովը պիտի մերկայամայ:" Ինծի համար մեծագոյն փորձառութիւնը եւ հաճոյք էր մտիլ այս 96 տարեկան տիկնոջ հետ եւ խօսիլ: Կ'ըսէր. "Ես Հայերէն չեմ գիտեր, մեմք Հայ դպրոց չգացինք: Մեզի Խաժակը կու գար հայերէն սորվեցնելու:" Խաժակը մեծ գործիչներէն էր Պոլիս: Բայց այնպիսի մարուր Հայերէն կը խօսէր, եւ կը փորձէր որ օտար բառ մը չգործածէր իր մախադասութեան մէջ:

Նիւ Եորքի մէջ Ուրբաթ իրիկուն "Հրաշափառ"-էն յետոյ, ճաշկերոյթի ընթացքիմ մօրէ մեզի համար յատկամշակամ էր որ Արեւելեան թեմը 50,000-ի մուխրատութիւն մը ըրաւ մեր ձեռնարկներուն, շիմարարութեան ի մպաստ:

Լոս Անճելոս, Թորոմթօ, Մոմթրէալ Երուսաղէմացիներու հետ ալ մասնաւոր համդիպումներ ունեցայ: Ջեզմէ ամոնք որոնք իրենց զաւակը ունիմ, իրենց բարեկամը ունիմ, ձեր բոլորիմ մասիմ հարցմողներ եղամ եւ հիմա պաշտօնապէս ամոնք բարեւմբը ձեզի կը փոխանցեմ:

Նիւ Եորքի Ուրբաթ գիշերուայ ճաշկերոյթիմ, ես յայտարարեցի որ Երուսաղէմի Հայերը երկրաշարժի առիթով դրամ հաւաքած էին Հայաստանի ի մպաստ: Եւ այդ գումարը յանձնախումբիմ հետ որոշած էինք որ յանձնեմք Արեւելեան թեմիմ յանձնախումբիմ, որ 600 բնակարաններ պիտի շինէ Հայաստանի մէջ: Մեր հաւաքած դրամով ալ մէկ բնակարան մը պիտի շինուի եւ այնտեղ արձանագրուի որ «Երուսաղէմի Հայ համայնքիմ եւ Պատրիարքութեան մուէրն է այս՝ Հայաստանիմ:» Եւ 46,000 տոլարի չէքը այնտեղ յանձնուեցաւ Առաջնորդարանիմ:

Թեմերու մէջ հաւաքուած գումարները ամէն մէկը իր առաջնորդարանիմ մէջ պիտի պահէ, պիտի արձանագրէ եւ մեզի հետ հաղորդակցելով իրենց հաշուետուութիւնը պիտի ընեն:

Worcester եղամք Սեպտ. 21 եւ 22, շաբաթ եւ կիրակի, Հայց. Եկեղեցւոյ հաստատմամ 100 ամեակը տօնելու: Այն տեղ ալ հետաքրքրական մէկ բան մը պատահեցաւ: 90-92 տարեկան մայրիկ մը, իրենց հովիւիմ հետ միասիմ արդէն կարգադրած էին, եկաւ եւ ըսաւ. "Սրբազան, ես այս դրամները ունիմ, պանքայիմ մէջ: Բայց ի՞նչ ընեմ: Պանքայիմ մէջը որո՞ւ օգուտ ունիմ: Պանքայիմ մէջ ինծի ալ օգուտ չունիմ շատ, հետեւաբար որոշեցի այդ գումարը Երուսաղէմիմ յատկացնել:" Եւ մեր վարդապետաց թաղիմ մէջ, ուր շիմարարութիւնը սկսած ենք արդէն, այնտեղ մեմք մասնաւոր սենեակ մը պիտի յատկացնեմք, 100,000 տոլար մուխրող այս մէկ մայրիկիմ:

Կիրակի գիշեր ճաշկերոյթիմ յետոյ ժամը 10-ին ինքնաշարժով պէտք էր մօրէն ես Նիւ Եորք գայիմք: Առտուամ ժամը 2-ին հասամք: Երկուշաբթի օր Սեպտ. 23-ին ճամբայ պիտի ելլէինք դեպի Փարիզ:

Սեպտ. 24-ին Հայաստան՝ էինք Ամեմայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետիմ հրաւերովը, Միւռնօրինէքի առիթով: Օդանաւը, մասնաւոր օդանաւ մըն էր Ամերիկայէն Chartered եղած եւ 100-ի մօտ ուխտաւորներու եւ եկեղեցականներու խումբով մը: Ամոնք մէջ կայիմ







Եւ մախագահը իր պաշտօնակիցներով միասին մերկայ եղաւ մաւ Բիւրոնի օրհնութեամբ: Միւրոնի պատրաստութիւնը կը կատարուի հետեւեալ կերպով: Մեծ կաթսայի մը մէջ ջուր կայ, այդ ջուրին մէջ ալ ուրիշ կաթսայ մը՝ մէջը ձիթաիւղ լեցուած, եւ ծաղիկներ՝ քառասուն տեսակ, հաւաքուած, եւ կը դրուին այդ ձիթաիւղին մէջը եւ կրակի վրայ կ'եփի 40 օր: Եւ այս 40 օրուայ ընթացքին օրը 24 ժամ կարգով աշակերտներ, սարկաւազներ, վարդապետներ կը կարդան աւետարանէն, սաղմոսէն: Յետոյ՝ այդ կափարիչը, ծեփուած խմորով, կը բացուի եւ կը սկսին խառնել մեծ գաւազանով, փայտով: Բարեբախտաբար վերջին գիշերն էր եւ ես մերկայ եղայ եւ հիմզ վայրկեան խառնեցի այդ ձիթաիւղը եւ ծաղիկներու հիւթը: Եւ մորէն առաջին ամգամ էր որ Հայաստանի մէջ միւրոնօրհնէքին մասնաւորապէս, ինչպէս որեւէ մէկ ուրիշ կրօնական արարողութեան, պետական մախագահը մերկայ կը գտնուէր: Վեհափառ Հայրապետի դարձեալ հրաշալի խօսքերն էին: "Այս Բիւրոնը ամկախութեան միւրոն է" որովհետեւ մեր ամկախութիւնը յայտարարուելուն յաջորդ շաբթուան մէջ տեղի կ'ունենար: Եւ այդ ամկախութեան միւրոնը, մախագահին եւ պաշտօնեաներուն առաջին ամգամ մերկայութիւնը, բացառիկ երեւոյթ էր եւ բացառիկ խանդավառութիւն մը ստեղծեց բոլոր Հայերուն մէջ:

Այնտեղ, Հայաստանի մէջ, մեր ժողովուրդին կեանքը շատ դժուար կեանք է: Ուտելիք չկայ, պէնզին չկայ, թշնամի շրջապատած է սահմանագիծները: Նորէն յարձակումները կան, սպանութիւնները կան: Բայց այս բոլորին հակառակ կը գարմանաս որ ո՞ւրտեղէն այս քեյֆ ընել գիտցող ժողովուրդը ուտելիքն ալ կը գտնէ, պէնզինն ալ կը գտնէ: Այս տեսակ ժողովուրդ մը ունինք Հայաստանի մէջ եւ մեր ամկախութիւնը առիթ մըն է միայն մեզի որպէս զի գիտակցինք թէ մենք պետք է դառնանք իրապէս մշակուած ժողովուրդ, այս ամգամ քաղաքական աշխարհի մէջ ալ: Եւ բարեբախտաբար ունինք պատրաստուած այդ դէմքերը: Նախագահին մերկայութեան ըսինք իրեն որ օտարները օտար թերթերու մէջ երբոր կը գրեն Հայաստանի մախագահին մասին, կ'ըսեն որ, "Մտաւորական է": Կարծես թէ մտաւորական մը չի կրնար քաղաքագէտ ըլլալ: Բայց կ'աւելցնեն՝ "Այս մէկուկէս տարուան մէջ ցոյց տուաւ որ ինքը հասունցած քաղաքագէտ մըն է մաւ": Մաղթեցինք որ իր բոլոր պաշտօնակիցները իրեն մամ ըլլան, եւ Հայաստանի հողի վրայ ամուր կենան եւ կատարեն այն բոլոր գործերը քաղաքական, մշակութային, տնտեսական, առեւտրական որ անհրաժեշտ է, որպէս զի Հայաստան աշխարհը ինքնաբոյր դառնայ: Երկար մամբայ է որ պիտի երթանք, եւ սակայն ամբողջ Հայերը աշխարհի մէջ ցրուած, պատրաստ են իրենց բաժինը բերելու, իրենց օգնութիւնը տալու, եւ առիկա պիտի ընեն օրհնութեամբը այն միւրոնին որ օրհնուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի աջով, Ս. Գեղարդի միջոցաւ եւ մաւ Ս. Խաչի մասունքով որոնք էջմիածնի մէջ կը գտնուին: